

УДК 37.018.32

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ В ШКОЛАХ- ІНТЕРНАТАХ У ПЕРІОД ЇХ СТАНОВЛЕННЯ

Віталій ПОКАСЬ

Ключові поняття: освіта, людина, діти з особливими потребами, інтернатна освіта, навчальний процес, виховання, культура.

© В. Покась. 2011

остійне перебування учнів у школі-інтернаті протягом доби, тижня, місяця, навчального року давало змогу створити систему навчально-виховної роботи та забезпечити єдність педагогічного процесу і впливу на вихованців як на уроках, так і в позаурочний час. Це зумовлено педагогічно виправданим режимом дня і правилами внутрішнього розпорядку, постійною роботою педагогів з вихованцями, єдиними вимогами до учнів педагогічного колективу.

Важливою перевагою школи-інтернату над іншими типами загальноосвітніх закладів є те, що в ній надані всі умови для позаурочної системи навчання, індивідуальної роботи вчителів з учнями, здійснення трудової підготовки, здобуття певної професії.

Навчальна робота в школах-інтернатах складалася з уроків, самостійної навчальної роботи та різної позакласної роботи, спрямованої на поглиблення набутих знань та удосконалення умінь і навичок застосовувати ці знання на практиці.

Оскільки школи-інтернати працювали за навчальними планами, програмами і підручниками масової загальноосвітньої

Серед проблем дидактичного, виховного, методичного характеру провідне місце у школах-інтернатах займали питання забезпечення оптимального поєднання загальноосвітньої підготовки, виховних і виробничих заходів; взаємозв'язку навчального і виховного процесів. Особливо важливого значення набувало визначення змісту освіти, організація позанавчальної виховної роботи, трудової та професійної підготовки вихованців.

школи, то кількість уроків на тиждень у кожному класі збігалася з кількістю уроків масової школи. Навчальна робота на уроках організовувалася і здійснювалася учителями. Також навчальною роботою в школах-інтернатах займалися не тільки вчителі, переважно нею займалися і вихователі.

За Положенням про школи-інтернати, затвердженим постановою Ради Міністрів УРСР № 615 у 1957 р., вихователі зобов'язані були керувати підготовкою учнями домашніх завдань і надавати систематичну допомогу своїм вихованцям в опануванні знаннями, уміннями та навичками.

У школі-інтернаті, де учні постійно перебували, навчалися, працювали і відпочивали, створювалась можливість організувати навчально-виховну роботу на уроках і в позаурочний час так, щоб уроки і підготовка домашніх завдань зливалась у єдиний потік. Цим досягався високий рівень засвоєння учнями знань основ наук і повністю ліквідовувалась неуспішність.

Особливістю організації навчальної роботи в школі-інтернаті було те, що учні домашні завдання виконували організовано, у визначений режимом час і під керівництвом педагога-вихователя або учителя.

Повсякденний діловий зв'язок учителя і вихователя в умовах роботи шкіл-інтернатів став важливим чинником у боротьбі за підвищення рівня навчання і якості знань учнів. Педагог завжди мав повне уявлення про характер прогалин у знаннях, уміннях і навичках учнів і визначав свої завдання під час навчального процесу. Наступність у роботі учителів і вихователів забезпечувала подальше здійснення єдиних педагогічних вимог, а це позитивно позначалося на організації навчально-виховного процесу.

Починаючи з 1956/1957 н. р., був затверджений певний режим дня для проведення навчально-виховної роботи та організації дозвілля у школах-інтернатах.

Для навчання учням 1 — 4 класів відводилося щодня по 4 — 5 год., а для учнів 5 — 10 класів по 5 — 6 год. на день. На виконання домашніх завдань — учням 1 — 4 класів — 1 — 1,5 год., учням 5 — 8 класів 2 — 2,5 год. і учням 9 — 10 класів — від 2 до 3 год. щоденно [1].

Між навчанням у школі і виконанням учнями домашніх завдань передбачалася перерва від трьох до чотирьох і більше годин. Цей час учні використовували на обід, відпочинок, різні ігри на свіжому повітрі тощо.

В окремих школах у молодших класах підготовка домашніх завдань переносилася на першу половину дня. Учні три уроки навчалися в школі, годину відпочивали на свіжому повітрі і другий раз снідали, а потім 1 — 2 уроки готували домашні завдання, які були задані на перших трьох уроках. На перші уроки виносилися предмети, що вимагають від учнів більшого напруження (мова, арифметика). Інші уроки — з фізичного виховання, праці, співів, малювання — переносилися на другу половину дня і проводилися в період підготовки домашніх завдань учнями старших класів. Проводили ці уроки вихователі або вчителі-предметники. Така побудова режиму дня дала змогу більш ефективно організовувати навчання з основних предметів, досягти високої успішності учнів.

Вихованці шкіл-інтернатів повністю забезпечувалися підручниками, картами, зошитами та іншими навчальними посібниками. Вони мали змогу систематично користуватися приладами і наочними посібниками навчальних кабінетів, майстерень, бібліотекою, систематичною допомогою вчителів і вихователів.

Школи-інтернати в організації навчальної роботи з учнями мали широкі можливості щодо маневрування — уроки проводити не тільки в першій, а й у другій половині дня, а підготовку домашніх завдань переносити з другої на першу половину дня.

У перші роки діяльності шкіл-інтернатів уроки для педагогів не викликали труднощів тому, що вони проводилися в основному так само, як і в масових школах. Зате в організації і методиці підготовки домашніх завдань було багато непорозумінь.

Досвід роботи шкіл-інтернатів на початковому етапі їхнього існування показав, що в масових школах був значний розрив між навчальною роботою на уроках і під час підготовки домашніх завдань. На уроках учителі давали домашні завдання, які

інколи були не лише непосильними, незрозумілими і великими за обсягом, а й відірваними від тієї навчальної роботи, що проводилась на уроці. З такого скрутного становища деякі учні масових шкіл виходили просто — вони не виконували цих завдань, а в школах-інтернатах такого не могло бути. Для цього створювалися всі умови: у режимі дня відводився спеціальний час на ці завдання, підготовкою яких керував педагог-вихователі.

У педагогічних колективах шкіл-інтернатів уже з перших років їхнього існування почалася творча робота щодо удосконалення всієї системи навчальної роботи — уроків, підготовки домашніх завдань, роботи з учнями, які відставали у навчанні тощо.

Так, у Запорізькій школі-інтернаті № 1 було організовано спеціальне вивчення досвіду вчителів, того, як вони задають і перевіряють домашні завдання, а вихователі — організовують їх виконання. Внаслідок такого вивчення було виявлено чимало істотних недоліків.

Учителі, захоплюючись перевіркою знань учнів, затягували опитування і цим самим скорочували час на виклад і вивчення нового матеріалу, на навчання учнів працювати самостійно з підручниками і посібниками. Частина навчальної роботи, яку вчителі не встигали виконати на уроці, переносилася на домашні завдання. На уроках залишалось обмаль часу на тренувальні вправи, на пояснення домашніх завдань. У результаті робота учнів над домашніми завданнями під час самопідготовки тривала довше.

Незадовільне виконання домашніх завдань у багатьох школах-інтернатах непокоїло педагогів і керівників, і вони почали шукати як нових організаційних форм, так і методів роботи. Гостра дискусія з цього питання відбулася на конференції з обміну досвідом на курсах керівників шкіл-інтернатів у Центральному інституті підвищення кваліфікації керівних працівників народної освіти України в 1957 р. [2, 67].

Згідно з положенням про школу-інтернат підготовкою домашніх завдань передбачалось керувати вихователю. Так і

було в більшості шкіл. Учитель вів уроки, давав учням домашні завдання, а керували їх підготовкою вихователі. Таким чином, навчальний процес роздвоювався між учителями і вихователями. Без відповідної узгодженості в їхній роботі результати були не завжди позитивні.

У зв'язку з цим уже в перші роки існування шкіл-інтернатів було поставлене, а в ряді шкіл практично і розв'язане, питання про зосередження уроків і підготовки домашніх завдань у руках одного педагога-вчителя.

Виникла єдність у роботі вчителя і вихователя, в основному в початкових класах.

Часто вчителі поєднували уроки і підготовку домашніх завдань і цим самим підвищували якість навчально-виховної роботи.

Починаючи з 1957/1958 н. р., педагоги низки шкіл-інтернатів Харківської та Чернівецької областей застосували новий підхід у вирішенні цих питань.

Учитель вів не всі уроки, а лише з тих предметів, з яких задаються дітям домашні завдання — математика, мова. В розкладі на ці предмети було відведено по 3-4 уроки, а 4-5 урок відводився на виконання домашніх завдань, а такі предмети, як фізичне виховання, співи, малювання і праця, були передані вихователям. Уроки з цих предметів були перенесені на другу половину дня і проводилися вихователями під час підготовки домашніх завдань учнями середніх і старших класів [2, 69].

Така організація навчальної роботи в початкових класах дала змогу зосередити навчання дітей з основних предметів у руках одного педагога, поєднати урок і підготовку домашніх завдань, скоротити час на перевірку знань, умінь і навичок учнів, раціональніше проводити уроки.

Ця система швидко поширювалась у новостворених школах-інтернатах і давала змогу у стислі терміни ліквідувати різнобій у підготовці вихованців, які прийшли з різних шкіл, навчити їх самостійно виконувати домашні завдання, підвищити якість знань, умінь і навичок учнів. Дослідження засвідчили що при такій організації навчальної роботи працездатність учнів

на різних етапах їх навчальної діяльності набагато вища, ніж при організації, коли всі уроки проводяться у першій половині, а підготовка домашніх завдань у другій половині дня. Доцільність такого режиму схвалили медики [3, 46].

За такою системою пізніше почало працювати чимало шкіл-інтернатів Донецької, Луганської, Миколаївської, Чернівецької областей і м. Києва.

Отже, в перші роки існування шкіл-інтернатів з метою підвищення якості навчальної роботи учнів значна частина педагогічних колективів основну увагу звертала не на урок, а на підготовку домашніх завдань. На перший погляд це було правильним. Урок у школах-інтернатах був так само, як і в масових школах, а домашні завдання учні виконували не самостійно, а організовано, в колективі, у визначений режим час і під керівництвом вихователя. Оскільки це було новим для педагогів, над ним і працювали в основному вчителі і вихователі шкіл-інтернатів. З проблеми раціональної організації підготовки учнями домашніх завдань у школах-інтернатах згодом з'явилось багато статей, збірників, монографій.

Для подальшого розвитку самостійності та ініціативи учнів у навчальній роботі в багатьох школах-інтернатах була застосована так звана «кабінетна система» підготовки домашніх завдань. Ініціаторами цієї системи були педагоги Кадіївської школи-інтернату № 3 Луганської області.

«Запровадивши кабінетну систему підготовки домашніх завдань, — пише директор цієї школи, — ми надали кожному вихованцеві можливість вирішувати самостійно, з якого предмета починати виконання домашніх завдань і як розподілити відведений на це час. Це дало змогу кожному учневі витратити на виконання завдання з того чи іншого предмета стільки часу, скільки йому потрібно для того, щоб завдання виконати добре чи навіть відмінно» [9].

Проте педагоги шкіл-інтернатів звернули увагу на те, що успіх навчання дітей вирішують не домашні завдання, а саме урок.

Досвід показав, що якість виконання учнями домашніх завдань великою мірою залежить від того, як був побудований і проведений урок, як участь у його проведенні брали учні, як вони зрозуміли матеріал, що вивчався на уроці, які були дані домашні завдання і як вони їх зрозуміли. Педагоги переконані, що в боротьбі за поліпшення якості навчальної роботи, зміцнення знань, умінь і навичок учнів у школах-інтернатах головну увагу потрібно звертати на урок, його підготовку і проведення, на форми і методи роботи вчителя і учнів на уроці, на навчання учнів самостійно працювати над підручником. Підготовка домашніх завдань тісно пов'язувалась з уроками і навпаки, уроки — з домашніми завданнями. Це, зокрема, змусило знаходити шляхи спільної роботи вчителя, який проводить уроки, з вихователем, що керує підготовкою домашніх завдань.

Отже, уроки і підготовка домашніх завдань у школах-інтернатах становили єдиний педагогічний процес, який здійснювали вчителі і вихователі разом.

Повсякденний діловий зв'язок учителя і вихователя став важливим чинником у підвищенні рівня навчання і якості знань учнів. Наступність у роботі, постійний зв'язок учителів і вихователів забезпечили подальше дотримання єдиних педагогічних вимог, а це позитивно позначилося на роботі всього навчального процесу.

Велика увага у школах-інтернатах приділялася трудовому навчанню та трудовій підготовці учнів.

Для цього створювалися належні умови. Будувались навчальні майстерні, організовувались навчально-дослідні господарства, обладнувалися кабінети.

Основним видом трудової підготовки, з яким діти ознайомлювалися з перших днів життя в школі-інтернаті, була обслуговуюча праця. Заняття з ручної праці відбувалося двічі на тиждень. Програма цих занять тісно пов'язувалась з шкільною програмою трудового навчання.

Якщо учні молодших класів займалися здебільшого обслуговуючою працею, то для учнів 5 — 7 класів проводились заняття

тя у шкільних майстернях та на дослідних ділянках. В обладнаних столярних, слюсарних, швейних майстернях під керівництвом учителя виготовляли нескладні вироби з дерева, металу, тканин, ремонтували меблі. Для учнів старших класів запроваджувалось виробниче навчання.

У 1958 р. Міністерство освіти України розробило і затвердило на колегії «Заходи щодо дальшого поліпшення трудового навчання та виховання в школах-інтернатах Української РСР», якими передбачалося протягом 1958/1959 н. р. вдосконалити навчальний план для шкіл-інтернатів, орієнтовний режим для учнів, розробити і видати програму «Основи трудового навчання та виховання у школах-інтернатах», а також зобов'язало обласні відділи народної освіти організувати та обладнати в усіх школах-інтернатах робочі кабінети та майстерні, забезпечити ці заклади земельними ділянками для створення пришкільних навчально-дослідних ділянок та підсобних господарств.

Для належного обладнання майстерень «Укршкілпостачем» виділялось 100 швейних машин, 280 верстаків, 165 верстатів по металу та дереву.

За цей період було створено у школах-інтернатах 39 швейних, столярних та слюсарних навчальних майстерень [5, 17 — 18].

З 1 вересня 1959 року починається практична перебудова навчального процесу в школах-інтернатах відповідно до прийнятого Закону про школу. У 1959/1960 н. р. запроваджуються нові навчальні плани і програми в 1 — 4 класах усіх загальноосвітніх шкіл-інтернатів. 7 і 8 класи почали працювати за перехідними, а 9 — 10 класи — за старими навчальним планом і програмами.

Тривалість навчального року була визначена для 1 — 3 і 10 класів — 34,5, а 4 — 9 — 35 тижнів. Для учнів 5 — 9 класів введено навчально-виробничу практику: для 5 — 8 класів — два тижні і для 9 — чотири тижні на рік.

Для проведення навчальних занять з іноземної мови, практичних занять у майстернях, навчально-дослідному господарстві та виробничого навчання, а також під

час навчально-виробничої практики у 5 — 10 класах запроваджувався поділ на 2 підгрупи за наявності не менше 20 осіб у класі. У 7 — 10 класах уроки фізкультури проводяться окремо для хлопців і дівчат [6, 4].

У 1960/1961 н. р. всі класи шкіл-інтернатів України перейшли на навчання за новими навчальними планами та програмами.

Ці зміни значною мірою удосконалили всю систему навчально-виховного процесу в школах-інтернатах, підвищили рівень навчальної роботи, поліпшили умови проведення уроків, практичних занять, зняли надмірне навантаження з учителів та учнів. Рік у рік вносилися відповідні корективи до навчальних планів та програм, збільшувалась кількість годин на виробниче навчання та навчально-виробничу практику в старших класах.

Педагогічні колективи шкіл-інтернатів систематично працювали над удосконаленням форм і методів навчальної роботи, дбали про піднесення ефективності уроку, домагалися високої якості знань учнів, розв'язували такі актуальні питання, як активізація розумової діяльності учнів на уроці, формування навичок роботи з підручником, методика проведення занять у навчальних майстернях, зв'язок викладання основ наук з практикою. Вони були ініціаторами запровадження кращих досягнень педагогічної науки і передового досвіду.

Так, колективи шкіл-інтернатів Кіровоградської області широко використовували лекційно-практичну систему навчання, зміст якої полягав у тому, що заняття з кожної теми розглядалось як єдине ціле, а уроки — як органічно зв'язані між собою його частини. Удосконаливши цю форму роботи, вчителі почали застосовувати принцип багатоступеневого навчання, в основу якого був покладений диференційований підхід до кожного учня [7, 142].

Педагоги шкіл-інтернатів широко застосовували різні форми організації самостійної роботи учнів на уроках. Так, у фізико-математичній школі-інтернаті м. Києва учитель пропонував учням вивчити за певний

час одну з тем, передбачених навчальною програмою. Потім він викликав учнів і перевіряв рівень засвоєння матеріалу, глибину його розуміння, вміння визначати основне. З одного питання відповідало кілька учнів, клас доповнював їхні відповіді. Завдяки такій організації роботи учні свідомо засвоювали навчальний матеріал, а вчитель мав уявлення про те, як вони підготовлені до вивчення теми. Додаткові запитання вчителя допомагали правильно визначити обсяг знань класу. Самі ж учні, слухаючи відповіді товаришів, переконувалися, що не завжди можна легко засвоїти матеріал, якщо його не пояснюють. Природно, що на наступних уроках кожен учень уважніше виконував завдання, прагнув глибше зрозуміти головне і відповідати на вузлові питання [7, 148].

Разом з поліпшенням навчальної роботи в загальноосвітніх школах-інтернатах значних якісних змін зазнав навчальний процес й у спеціальних школах-інтернатах. Так, відповідно до Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР, який було ухвалено у 1959 р., встановлено нові терміни навчання у спеціальних школах-інтернатах.

У школах для сліпих і слабкозорих дітей — 9 років замість 8, для туговухих дітей I відділення — 10 років замість 9, і II відділення — замість 11 років. З метою завершення професійної підготовки учнів у школах-інтернатах для глухонімих дітей термін навчання продовжувався на один рік і також зберігався підготовчий клас.

Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР № 227 від 30 грудня 1960 р. переведення на нові терміни навчання відбувалось:

- для неповних середніх шкіл для сліпих дітей з 1960/1961 н. р.;
- для неповних середніх шкіл для слабкозорих і туговухих дітей з 1961/1962 н. р.;
- для шкіл глухонімих дітей з 1961/1962 н. р. [8, 13].

У зв'язку з цим у 1961 році були розроблені нові навчальні плани і положення про спеціальні школи-інтернати.

Педагогічні колективи спеціальних

шкіл-інтернатів досягли позитивних результатів у підвищенні успішності, якості знань, умінь і навичок учнів та у підготовці їх до практичної діяльності. Вживалися заходи для поліпшення змісту навчання дітей з вадами розумового та фізичного розвитку, підвищення їх трудової підготовки. Так, значних зрушень у навчально-методичній і в професійній підготовці учнів досягли колективи Київської № 1, Львівської № 103, Одеської № 88, Чернівецької, Хотинської та інших спеціальних шкіл-інтернатів. Педагогічні працівники шкіл-інтернатів Дніпропетровської області проводили відповідну роботу, спрямовану на вивчення індивідуальних особливостей дітей з психофізичними вадами, вели журнали й зошити спостережень за учнями (Дніпропетровська школа-інтернат для слабкозорих дітей, Дніпродзержинська, Нікопольська, Чкаловська допоміжні школи). Вчителі цих шкіл планували свою роботу з урахуванням особливостей розвитку дітей, уроки проводили на високому методичному рівні, об'єктивно підходили до виявлення та оцінювання знань учнів. Особлива увага приділялася корекції вад дітей, забезпеченню охоронно-педагогічного режиму, організації логопедичної допомоги дітям та індивідуальних занять з виправлення дефектів, здійснювалось диференційоване навчання [9, 15, 17; 10, 7; 11, 9-10].

В деяких школах-інтернатах було організовано вивчення, узагальнення й поширення досвіду роботи кращих педагогічних працівників, обговорення на методичних об'єднаннях та педагогічних радах шкіл.

У період становлення таких закладів поряд із значними здобутками у навчальній роботі допускалися й прорахунки. Це неодноразово засвідчували комісії, які аналізували навчально-виховну роботу шкіл-інтернатів, та засідання низки колегій Міністерства освіти України.

Так, восени 1959 р. комісією, що перевіряла школи-інтернати Дніпропетровської та Сумської областей, встановлено, що успішність і якість знань вихованців залишається незадовільною.

Успішність учнів шкіл-інтернатів Дні-

пропетровської області у 1958/1959 н. р. становила 94 % (найнижчий показник серед областей України), а в школі-інтернаті № 3 м. Дніпропетровська успішність вихованців за I чверть 1959/1960 н. р. сягнула лише 69 %.

Низький рівень знань учнів з математики виявлено в Охтирській, Білопільській школах-інтернатах Сумської області та школах-інтернатах № 1 м. Дніпродзержинська і № 8 м. Дніпропетровська.

Мали місце серйозні недоліки і в організації виробничого навчання. Зокрема, у школах-інтернатах № 1 м. Кривого Рогу та № 1 м. Дніпродзержинська за наявності достатньої матеріальної бази і відповідних кадрів не було організовано виробничого навчання учнів.

Типовим недоліком у навчальній роботі вважалося те, що вчителі неналежно готуються до уроків, нечітко визначають місце кожного уроку в системі роботи з опрацювання програмного матеріалу, допускають помилки під час подання фактичного матеріалу. Це призводило до зниження знань вихованців та значного переобтяження дітей домашніми завданнями [12, 9].

У 1961/1962 н. р. перевірялися і школи-інтернати м. Києва, де також було вказано на недопрацювання в системі навчальної роботи, на недостатній рівень знань, практичних умінь і навичок вихованців з основ наук і особливо математики.

Було виявлено непоодинокі випадки нераціонального використання часу уроку, вчителі не урізноманітнювали форми і методи навчання, не спонукали учнів до активного сприймання програмного матеріалу, не використовували на уроках наочні посібники та технічні засоби навчання.

Перевіркою було встановлено, що в деяких київських школах-інтернатах мали місце грубі порушення державних програм з окремих навчальних предметів. Так, у п'ятих класах школи-інтернату № 3 з 12 обов'язкових робіт була прове-

дена лише одна практична робота з арифметики. Не підготовлено практичних робіт з географії.

У багатьох школах-інтернатах не виконувався передбачений мінімум письмових самостійних і контрольних робіт, українською мовою була поставлена робота над аналізом учнівських помилок з мов та математики, порушувалися єдині вимоги орфографічного режиму.

Не забезпечувався зв'язок у викладанні основ наук з виробничим навчанням. Вихованці мали недостатні навички користування таблицями, лічильними приладами, креслярськими інструментами.

Успішність і якість знань учнів перевірених шкіл-інтернатів була значно нижча порівняно з 1958/1959 н. р. Наприклад, у школі-інтернаті № 3 успішність наприкінці III чверті становила 94 % проти 97 % у попередньому році. Такий стан успішності був і в школі-інтернаті № 1: на «5» і «4» в цій школі навчалося 119 учнів, проти 140 в минулому році.

Про низький рівень знань учнів з мов та математики свідчили підсумки контрольних робіт. З 246 учнів школи-інтернату № 1, які писали контрольні роботи, лише 9 учнів отримали оцінку «5», а 91 учень мав «незадовільно» [13, 7, 8].

Колегія Міністерства освіти України, яка відбулася в листопаді 1962 року, констатувала помітне зниження успішності учнів шкіл-інтернатів Донецької області. Так, у 1961 — 1962 н. р. встигало лише 93 % учнів, а в першій навчальній чверті 1962 — 1963 н. р. у 36 школах-інтернатах успішність знизилась ще на 7 %. У Краснолиманській, Донецькій № 2, Докучаєвській, Горлівській № 5 вона становила лише 80 — 83 % [14, 5-6].

Отже, поряд із позитивними результатами у підвищенні успішності, якості знань, умінь і навичок учнів та у підготовці їх до практичної діяльності в навчальній роботі допускалися й прорахунки, котрі потрібно було усунути.

Література

1. Положення про школи-інтернати. – К., Б.в., 1957. – 32 с.
2. **Бондар А.** Навчально-виховна робота в школі-інтернаті. – К.: Рад. школа, 1966. – 129 с.
3. **Заликин Г.** Гигиеническое воспитание учащихся в школах-интернатах. – М.: Просвещение, 1962. – 214 с.
4. **Берещенко О.** Кабінетна система навчальних занять і вільна самопідготовка учнів // З досвіду роботи шкіл-інтернатів Української РСР: Зб. статей. – К., Б.в., 1965. – 83 с.
5. Заходи щодо подальшого поліпшення трудового навчання та виховання в школах-інтернатах: Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1958. – №16. – С.17-18.
6. Пояснювальна записка до навчального плану для школи-інтернату з українською мовою навчання на 1959/1960 н. р.: Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1959. – № 15. – С. 4.
7. **Кобзар Б.** Педагогічні проблеми розвитку шкіл-інтернатів і шкіл подовженого дня. – К.: Рад. школа, 1968. – 295 с.
8. Про строки навчання у спеціальних школах-інтернатах: Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1961. – № 3. – С.13.
9. Про стан навчально-виховної роботи у спеціальних школах-інтернатах: Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1965. – № 9. – С.15, 17.
10. Про поліпшення роботи спеціальних шкіл-інтернатів: Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1965. – № 20. – С. 7.
11. Про стан навчально-виховної роботи та професійно-трудової підготовки учнів у допоміжних школах-інтернатах УРСР: Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1965. – № 21. – С. 9 — 10.
12. Про хід виконання постанови «Про заходи щодо розвитку шкіл-інтернатів в УРСР на 1959 /1965 роки»: Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1960. – № 9. – С. 9.
13. Про роботу шкіл-інтернатів м. Києва: Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1960. – № 13. – С. 7, 8.
14. Про стан виховної роботи у школах-інтернатах Донецької області: Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1963. – № 2. – С. 5 — 6.

Резюме

- У статті аналізується ефективність організації навчально-виховної роботи в інтернатних закладах у період їх становлення.
- В статье анализируется эффективность организации учебно-воспитательной работы в интернатных учреждениях в период их становления.
- The article analyzes the effectiveness of educational work in boarding schools during the period of their formation.